

İSLÂM HUKUKUNUN KAYNAKLARI AÇISINDAN KİTAB-I MUKADDES (1)

Yazan :

Prof. Dr. Muhammed HAMİDULLAH

Tercüme :

Doç. Dr. İbrahim CÂNAN

Daha önceki makalemizde Mûtezile, Hanefî ve Şâfiî âlimlerinin görüşlerinden sözettik. Bu meseleye temâs eden Mâlikî ve Hanbelî fakihler nâdirdir. Elimizdeki şu makalede bu iki mezhebin yazılarından bahsedeceğiz. Ümîd ederiz ki günün birinde İmâmî, Fâtımî ve İbâdî âlimlerinin yazıları da ortaya çıkarılmış olur.

Ebû'l-Velîd el-Bâcî el-Mâlikî :

el-Bâcî'nin el-İşârât'ında (2) bu mevzû üzerine bir bâb ayrılmıştır. Tercümesini aynen sunuyoruz :

«Mezhebimizin bir kısım âlimleri, Şâfiî ve Hanefî âlimleri gibi, bizden önceki peygamberlerin şeriatlerinden, neshedildiğine dâir beyân gelmiş olan kısım hâriç, geri kalan kısımlarının bize de terettüp edeceği fikrine zâhip olmuşlardır. Bununla birlikte Kaadı Ebû Bekr ve mezhebimizden bir grup fukahâ bunu reddederler.

«Söylediğimiz husûs lehindeki delil Cenâb-ı Hakk'ın şu sözüdür : 'Onlar (o peygamberler) Allâh'ın hidâyet ettiği kimseler-

(1) 1. Makale Paris'te münteşir France-İslam mecmûasının Eylül 1967, 2. makale aynı mecmûanın Aralık 1970 sayısında çıkmıştır. Tercümeleri ise İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi'nin 3. sayısında çıkmıştır.

(2) el-İşârât Fi'l-Usûli'l-Mâlikîyye, 4. baskı, Tunus, 1368, s. 75.

dır. O hâlde sen de (ey Muhammed) onların gittiği doğru yolu tutup ona uy...» (3). Böylece, bizlere, Hz. Peygamber'e (A.S.) uymak emredilinken O da (A.S.) eski peygamberlerin (iki aynı sûrenin 83-89. âyetlerinde bunlardan 30 kadarının ismi tâdâd edilir) yolundan gitme emrini almış oluyordu. Keza Cenâb-ı Hakk'ın bir diğer sözü de aynı meâldedir : «O, «dini doğru tutun», onda tefrikaaya düşmeyin» diye (asl-ı) dînden hem Nûh'a tavsiye ettiğini, hem sana vahyeylediğimizi, hem İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi sizin için de şeriat yaptık» (4). Bir diğer delil de Resûlullâh'tan rivâyet edilen şu sözdür : «Kim namaz vaktinde uyur veya unutursa, hatırlar hatırlamaz namazını kılsın. Zira Allâh : «... Öyleyse bana ibâdet et, beni hatırlamak ve anmak için namaz kıl» buyurmaktadır (5). Bu sonuncu âyet Hz. Mûsâ'ya hitabetmektedir, fakat, Peygamberimiz (A.S.), onunla amel etmiştir.

NOT : Bu iktibâsta Kaadı Ebû Bekr'e atıfta bulunulduğu görülmektedir. Burada kastedilen zât, meşhûr Kaadı Ebû Bekr İbnu'l-Arabî midir? Eğer bu ise, halli zor bir müşkille karşı karşıyayız demektir : Zira İbnu'l-Arabî hicrî 543'te ölmüştür. Halbuki müellifimiz el-Bâcî'nin ölümü 474'tür. Kaadı Ebû Bekr adında ve el-Bâcî'den evvel veya devrinde yaşamış Mâlikî mezhebinde bir fakihin varlığı bilinmiyor.

Mahfûz İbnu Ahmed el-Kalvadânî el-Hanbelî (432-510 H.) : et-Temhîd Fî Usûli'l-Fıkh adlı kitabında bu mevzu üzerine müstakill bir bölüm ayırmıştır (6). Aşağıda tam tercümesini sunuyoruz :

«MÜNAKAŞA MEVZUU. Bizden önceki peygamberlerin şeriatı, neshi isbâtlanmadıkça, bizim için de şeriatır. Şeyhimiz (Ebû Ya'lâ el-Ferrâ) nın tercihi budur. el-Eşrâm vs. ye göre —ki Ahmed İbnu Hanbel buna imâ eder— kendisine, Kur'a çekme (nin meşrûluğu) husûsunda sorulduğu zaman şu cevâbı verdi : «Ondan, bizzât Kur'ân iki sefer bahseder : Saffât sûresinde : «Hani o, dolu gemiye kaçmıştı, derken kur'a çekmişlerdi de mağlûplardan

(3) En'âm, 6, 90.

(4) Suarâ, 42, 13.

(5) Taahâ, 20, 14.

(6) Bak. Elyazması, Zâhiriyye-Şam kütüphanesi, varak Nu. 103/b-106/a.

olmuştu (7). Âl-i İmrân'da da : «Meryem'i onlardan hangisi himâyesine alacak diye kalemlerini atarlarken sen yanlarında değildin» (8).

«Zikredilen birinci hâdis e Hz. Yûnus'la (A.S.) ilgili. İkincisi de Hz. Zekeriya (A.S.) ile ilgili. Ebû'l-Hasan et-Temîmî de (bizimle) aynı fikirde; er-Râzî tarafından nakledilen ve kendi müsâadesiyle rivâyet edilen Hanefîlerin görüşüne göre, eski peygamberlerin şeriatı biz (müslümanlar) için (mecebûriyet ifâde eden bir) şeriat değildir. (er-Râzî tarafından) zikredilmiş olan ve Ebû Tâlib tarafından kaydedilen delîl şu âyettir : «...Cana can, göze göz, buruna burun...» (9). Bu âyet ise sâdece Yahûdiler içindir, zirâ Cenâb-ı Hakk orada şöyle buyurmaktadır : «Ve biz onda (yânî Tevrat'ta (10) onların (israiloğullarının) üzerine şunu da yazdık : Cana can, göze göz, buruna burun...»; biz müslümanlara gelen hüküm bir başka âyette zikredilmektedir : «Ey îmân edenler, maktûller hakkında size kısas (misilleme) yazıldı (farzedildi). Hür, hür ile; köle, köle ile; ...» (11). Mûtezilâ ve Eş'ârî âlimler de aynı görüştedirler.

«Şâfiîler arasında her iki temâyüle ve hatta bir üçüncüsüne de raslanır. Bu üçüncü görüşe göre (Peygamberimiz A.S.) Hz. İbrâhîm'in şeriatına tâbi idi. Bâzıları da O'nun (A.S.) Hz. Mûsâ'nın şeriatını tâkip etmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun, bizim için de mûteber bir şeriat olmadığını söyleyenlerin dilili şu kavli ilâhidir : «... (Ey Mûsâ'nın, İsâ'nın, Muhammed'in ümmetleri) sizden her biriniz için bir şeriat bir yol tâyin ettik...» (12), Burada her peygambere husûsî bir şeriat ve nizam verildiği beyân edilmektedir. Öyle ise peygamberlerden hiç birinin şeriatı bir diğ erinin de şeriatı olamaz. Bir ikinci delîl de «şeriat-ı Muhammediye» tâbidir. Eğer Hz. Peygamber (A.S.) seleflerinin dinine tâbi olsaydı, onun şeriatı için «şeriat-ı Muhammediye» denmezdi. Nitekim Peygamberimizin (A.S.) şeriatı Ashâbından hiç birine izâfe edilmemiştir, zira onlar (Radiyahallahu anhüm) O'na (A.S.) tâbi idiler.

(7) Saffât, 37, 140-141.

(8) Âl-i İmrân, 3, 44.

(9) Mâide 5, 45.

(10) Bakınız, Levililer 25, 20.

(11) Bakara 2, 178.

(12) Mâide 5, 48.

«MÜNAKAŞA MEVZUU. Allâh'ın, sonradan gelen bir peygamberi, önceden gelen bir peygambere tâbi kılması gayr-i mümkün bir hâl değildir. Bunun hayır olmayacağını kimse söyleyemez. Delilimize gelince : Sonradan gelen peygamberin ve ümmetinin menfaatının daha önce gelen bir peygamberin menfaati ile telâki etmesi (birleşmesi) imkânsız değildir, tıpkı A ve B'nin şeriat veya başka bir hûsusla ilgili olan müşterek menfaatlerinde mutâbık olmaları gibi.

Diğer taraftan, nasıl ki sonradan gelen peygamberin ve ümmetinin menfaati, önceden gelenin menfaatına zıt olması nazarı açıdan, gayr-i mümkün değilse onun menfaatının evvelkinin menfaati ile aynı olması da imkân hârici değildir. Çünkü akıl, her iki durum arasında bir farklılık görmez. Muhâlifler derler ki : «Eğer, sonraki peygamber evvelkinin şeriatını getirseydi bu faydasız bir âmil olacaktı, çünkü bu şeriat, önceki peygamberin bi'setinden (gönderilmesinden) beri bilinmekte idi». Bu itirâza cevâp şudur : «Bu (her zaman) böyle değildir, zira, evvelkinin şeriatı kaybolmuş veya unutulmuş olabilir, öyle ise sonraki peygamber bunu ihya etmek, yeniden ikaame etmek için gelmiştir, keza sonraki peygamber, önceki peygamberin kavminden bir başka kavim için dahi gönderilmiş olabilir ve hattâ sonraki peygamber, evvelkinin şeriatına tâbi olmakla birlikte, ilâve bir kısım ilâhî tebliğler veya eski dinî emirlerde mevcut olmayan bir kısım yeni tanzimât da almış olabilir. Eğer bu söylenenler mâkûlsa, muhâliflerin «bu faydasız bir ameldir» iddiaları değerini kaybedecektir.

«BÂB. Peygamberimiz (A.S.) bi'setten önce, kendinden evvelki peygamberlerin şeriatlerine tâbi olmuş muydu, olmamış mıydı? Şeyhimiz (Ebû Ya'lâ el-Ferrâ) dedi ki :

«Hz. Peygamber (A.S.) kendinden önce gelen peygamberlerin şeriatlerine tâbi idi. Şâfiî fakîhleri de aynı fikirde idiler. Hanefî fakîhlerinden Ebû Süfyân (Ebû Sehl?) es-Serahsî, Peygamberimiz (A.S.) bi'setten önce hiçbir ilâhî şeriata tâbi değildi» demiştir. Mûtezilî olanlar ihtiyatta kaldılar (ve her hangi bir fikir beyânından kaçındılar), kezâ onlardan başkaları da öyle yaptı. Ebû Hâşim (Mûtezilîdir) bunlardandır. Bu davranış, en sağlam olanıdır. Hz. Muhammed'in (A.S.) bi'setten önce, eski şeriatlardan hiç birine tâbi olmadığını ileri sürenlerin delili,, O'nun (A.S.) kendinden

önceki peygamberlerin mecbûr oldukları şeylerden hiçbirini yapmamış olmasıdır, zira eğer yapmış olsaydı rivâyet edilecekti, rivâyet eden (İslâm şeriatını) yahûdî hıristiyân ve diğer şeriatlarla iltibâs etmiş olacaktı. İmdi Hz. Peygamber'in (A.S.) gerek bi'setten önce ve gerekse bi'setten sonraki devrelerle ilgili amelleri en küçük teferruâtına kadar bize rivâyet edilmiştir. Fakat, kimse onun ne ehl-i Kitapla (hıristiyân ve yahûdîler) düşüp kalktığını ne de onların tarzınca amelde bulunduğunu kaydetmemiştir. Hz. Peygamber (A.S.) onların şeriatlarını aramış da değil. Öyle ise, diyorlar, söylediğimiz şey doğru değildir. Hz. Peygamber'in (A.S.) tâbi olduğunu söyleyenin delili ise, Hz. Peygamber'in (A.S.) bi'setten önce hac ve umre yapmış olması, oruç tutması, ibâdet etmesi, Beytullâh'ın (Kâbe etrafında tavafta bulunması, beyti takdîs etmesi, kezâ sâdece boğazlanmış hayvanın etinden yemesi, hayvanlara binmesi, hayvanlara yük vurması idi. Bütün bunlar sâdece vahye müstenid şeriata göre meşrû addediliyordu. Bu durum gösterir ki, Hz. Peygamber (A.S.) kendinden önceki peygamberlerin şeriatlarını tâkip ediyordu.

«Bunun cevâbı şudur : O'nun (A.S.) bi'setten önce, ibâdât yaptığı, hac ve umrede bulunduğu, namaz kıldığı veya oruç tuttuğuna dâir hiçbir sûrette delil yoktur (13).

«Umûr-ı diniyyede hayır veya şerri (iyi veya kötü olanı) bulmak akla terettüp eden bir husûs değildir. Öyle ise, Hz. Peygamber'in (A.S.) (eski şeriata) uymaya mecbûr olduğu isbatlanmıştır. Bu meselede ihtiyât edip fikir beyân etmemek (ne evet ne hayır dememek) gereklidir diyenler düşüncelerine şu husûstan delil getirirler : Eğer Hz. Peygamber (A.S.) (eski şeriatlere) tâbi bulunsaydı muhtelif dinlerin mensûblarıyla haşır neşir olacak, onlardan, kendilerine vahyedilmiş bulunan şeriatları hakkında mâlûmât soracaktı, fakat O (A.S.) Kâbe'yi tavaf edip takdîs ettiği, (Allâh'a) ibâdetinde bulunduğu zaman bu hususlarda ne ehl-i kitaptan sordu, ne de bunu (ümmetine) bir vecibe yaptı. Kendisine va-

(13) Fakat Buhârî'nin (Savm 30, 1, 3) belirttiğine göre İslâmiyetten önce Kureyşliler ve Hz. Peygamber aşura orucu tutuyorlardı. Sonra, Hz. Peygamber, ramazan orucu farzedilinceye kadar bunu tutmalarını müslümanlara emretti. Keza, Buhârî (Libâs 77, 70) tasrîh eder ki, Hz. Peygamber, bizzât vahiy almadığı hususlarda Ehl-i Kitap'ın sünnetince amel ederdi.

hiy gelinceye kadar birçok günler boyunca Hira mağarasına inzi-
vaya çekilmesiyle ilgili hikâyeyi herkes bilir. Fakat bütün bu amel-
ler, ilâhî bir şeriat mucibince olabilir ki, bu durum da O'nun (A.S.)
kendinden önceki bir şeriata tâbi bulunduğunu isbâtlar. (Bir mese-
lede iki ihtimâl varsa ve) iki delil arasında teâruz (zâhirî zıtlık)
mevzûbahs ise, mesele tavazzuh edinceye kadar, fikir beyânı hu-
sûsunda ihtiyât edip sükûtu ihtiyâr etmek şarttır.

«B.A.B. Hz. Peygamber (A.S.) kendisine (tebliğ etmesi için)
dâvet geldikten sonra herhangi eski bir şeriata tâbi olmuş mu idi
ve acaba eski bir şeriat, neshedildiği isbâtlanamazsa, bizim için de
mer'î midir? Bu mevzûda iki görüş var. B İ R İ'ne göre, O (A.S.),
Tâbi değildi ve bu (eski şeriat bizim için) mer'î değildir. Mûtezili
ve Eş'ârî âlimler bu görüştedirler. İ K İ N C İ'ye göre, Hz. Pey-
gamber (A.S.) tâbi idi ve bu (eski şeriat) neshi isbatlanmadıkça
bizim için de (uyulması gereken) şeriattır. Bu ikinci görüş, şey-
himizin (Ebû Ya'lâ) de ihtiyârıdır ve et-Temîmî'nin de bu görüşte
olduğu rivâyet edilmektedir. Bu aynı zamanda, er-Râzî'nin müsâa-
desine dayanarak Ebû Süfyân (14) tarafından Hanefîlerle ilgili
olarak zikredildiğine göre, Hanefîlerin de görüşüdür. Şâfiîlere ge-
lince, onlar iki gruba ayrılırlar. Bâzıları, Hz. Peygamber'in (A.S.)
şeriat-ı İbrâhim'e (A.S.) tâbi bulunduğunu, diğer bâzıları da şe-
riat-ı Mûsâ'ya (A.S.) tâbi bulunduğunu ileri sürerler.

«Birinci Görüş Mensûb Olanların Delili (Yâni Hz. Peygam-
ber daha öncekilere tâbi değildi) : Cenâb-ı Hak buyurur ki : «...
(Ey Mûsâ'nın İsâ'nın Muhammed'in ümmetleri) sizden her biriniz
için bir şeriat, bir yol tâyin ettik...» (15). Buradaki iki tâbir (şe-
riat ve yol = Şir'a ve Minhâc) aynı şeyi ifâde ederler, yâni apaçık,
aydınlık yol. Bu gösterir ki (eski peygamberlerden) her biri, hu-
sûsî bir şeriata sâhipti, eğer o, bunda bir diğeri ile iştirâk etseydi,
bu, onun husûsî şeriatı olamazdı.

«Diğer Delil : Hz. Peygamber'in (A.S.) şöyle buyurduğu rivâ-
yet edilir : «Ben kırmızı derililere olduğu kadar siyah derililer için

(14) Az yukarıda bu isim daha tam olarak geçti: Ebû Süfyân es-Sarahsî,
kim olduğu bilinmeyen bir şahıs. Büyük hanefî fakîhi Muhammed
İbnu Ebî Sehl es-Sarahsî midir? Bu zat hicrî 483'de vefat etmiştir.
Eğer er-Râzî ile de vefatı 606 olan meşhûr Fahreddin kastedilirse
ortaya târihî bir tezad girecek.

(15) Mâide 5, 48.

de gönderildim (yâni, bütün insanlığa, Elyazması «siyah» tâbiri yerine «sarı» tâbirini taşır ki muhtemelen gafletle yapılan bir hatadır), halbuki (diğer) peygamberlerin hiç birisi kendi kavminden başkasına gönderilmemişti». Bu da gösterir ki, her peygamberin şeriatı sâdece kendi kavmini alâkadar etmektedir. Ve (diğer peygamberlerle) iştirâk olma hâlinde bu şeriatın husûsiliğinden bahsedilemez.

«Diğer Delil : Hz. Peygamber'den (A.S.) rivâyet edildiğine göre, bir gün (Resûlullâh evinden) çıkınca, Hz. Ömer'in elinde Tevrat'ı gördü. Öfkelenerek dedi ki : «Ben size her çeşit lekeden arı, saf bir kitap getirmedi mi? Eğer Hz. Mûsa hayatta olsaydı, bana tâbi olmaktan başka bir şey terettüp etmezdi» Şu hâlde Hz. Peygamber (A.S.) Tevrat'ın tedkîkini takbîh etti ve devrinde (Hz. Peygamber'in devri) Hz. Mûsa hayatta olsaydı kendisini tâkip etmeye mecbûr olacaktı.

«Eğer şöyle denecek olursa : «Hz. Peygamber (A.S.) onu takbîh etti, çünkü, Tevrat değişikliğe uğramıştır, tahrif edilmiştir, O bizim atıfta bulunduğumuz Tevrat değildir. Biz şeriatımızda (Kur'ân ve Hadis) zikredilen Tevrat'a atıfta bulunuyoruz.» Cevâbımız şu olacaktır : Peygamberimiz (A.S.) sebep olarak, kendi şeriatının her çeşit lekeden arı ve saf olmasını gösterdi. Öyle ise, bir şeye atıfta bulunmaya ihtiyaç yoktur. Ayrıca, mâdem ki, Hz. Mûsâ'nın bile Muhammed'i (A.S.) tâkip etmeye mecbûr olacağını söylemektedir, bu durumda bütün istidlâlleri bâtil olmakta (ve Hz. Mûsâ'nın şeriatı Hz. Muhammed devrinde mer'iyetini tamâmen kaybetmektedir).

«Diğer Delil : Hz. Peygamber (A.S.) dâvâlar sırasında Tevrat ve İncil'e müracaat etmiyor ve kendisinden önce ilâhî kaanûnun ne olduğunu araştırmıyordu, tersine, kendisine (direk) vahiy gelmesini bekliyordu. Nitekim, Hilâl, karısını (zina ile) ittihâm ettiği zaman Hz. Peygamber (A.S.) Lian âyeti (16) nâzil oluncaya kadar bekledi. Zihâr (17), İfk (18) vs. vak'alarında da aynı şekilde hareket etti. İtirâz edilerek şöyle denecek olursa : «Hz. Peygamber (bir yahûdî çiftini) recmetmek için Tevrat'a mürâcaat etti,

(16) Nûr 24, 6-9.

(17) Mücâdile 58, 1-4.

(18) Nûr 24, 4-5.

keza diŖle ilgili kıŖas için de aynı Ŗeyi yaptı, zira o vakit : «Bu husústa Allâh'ın kitabındaki emir kıŖas yapmaktır» dedi ve «diŖe diŖ» olduğunu zikretti».

«İmdi, Allâh Tevrat'ta kıŖası emretmiŖtir ve Kur'an-ı Kerim de ona atfen kıŖastan bahseder : «Biz onda (tevratta) onların (yahûdilerin) üzerine (Ŗunu da) yazdık : cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, diŖe diŖ (karŖılıktır. Hülâsa bütün) yaralar birbirine kıŖastır...» (19). Nitekim ... (Elyazmada metin bozulmuŖtur, Ŗuna yakın bir ifâde var : O yahûdilerin takdiriyle Tevrat'a mürâcaat etmezden evvel Allâh onu ona hatırlattı, fakat onlar Kitab-ı Mukaddes'in (20) zina ile ilgili olarak recmi emrettiğini inkâr edince, Tevrat'ı getirtti). Gönmüyor musun ki, Hz. Peygamber (A.S.) recmedebilmek için muhsan olanlar (evli bulunma hâli) gibi, baŖka Ŗartlar için, ona mürâcaat etmedi. Öte yandan Tevrat muharref (bozulmuŖ) bir kitaptır, öyle ise (gerçekten ilâhî olan) bir hüküm bulmak için ona mürâcaat mümkün değildir. Hz. Peygamber'in (A.S.) : «Bu husústa Allâh'ın Kitabındaki emir kıŖas yapmaktır» sözüne gelince, burada kastedilen aslâ Tevrat değildir. Zira «Allâh'ın Kitabı» tâbiri mutlak olarak kullanılınca sâdece Kur'an kastedilir, onun için vârid olur. Nitekim : «O, aramızda Allâh'ın Kitabını en iyi okuyan kimsedir» veya : «Biz Allâh'ın Kitabıyla hükmediyoruz» veya : «O, Allâh'ın Kitabını ezbere bilir» dendiği zaman sâdece Kur'an anlaşılır, bir baŖka kitap değil. Kur'an-ı Kerim : «Ey sâlim akıl sâhipleri, kıŖasta sizin için (umûmî) bir hayat vardır» (21), kezâ : «Eğer herhangi bir ceza ile mukaabele edecek olursanız ancak size revâ görülen ukubetin misillemesiyle ceza yapın...» (22), denmektedir. Hz. Peygamber'in (A.S.) bu âyetleri kastedmiŖ olması mümkündür. Kezâ (Kitâb-ı Mukaddesteki) bu hükmün kendisi için de bir kaanûn olduğu keyfiyetinin vahyedilmiŖ olması da mümkündür. İŖte, Tevrat'a mürâcaatının sebebi.

«Bir Diğer Delil : Hz. Peygamber (A.S.) Hz. Muâz'a, (Yemen'e kadı-vâli olarak tâyin ettiği zaman) Ŗunu sordu : «Ne ile hükmedeceksin? O, cevâp verdi : «Allâh'ın Kitabı ile! Hz. Peygamber

(19) Mâide 5, 45.

(20) Levililer 20, 10; İncil, Yuhanna 8, 3-5.

(21) Bakara 2, 179.

(22) Nahl 16, 126.

(A.S.): Eğer (aranan hükmü onda bulamazsan? dedi. Berikisi : «o zaman Allâh Resûlünün sünnetiyle» deyince Hz. Peygamber (A.S.) tekrâr : Onda da bulamazsan? dedi. Muâz : «Kendi içtihadımla» cevâbını verdi. Hz. Peygamber (A.S.) bilmukaabele : «Allâh'ın elçisinin elçisini, Allâh'ın Elçisini memnûn edecek şehilde irşâd buyuran Allâh'a hamdolsun» dedi. Eğer Hz. Peygamber (A.S.) kendisinden önceki bir şeriatâ tâbi olmuş bulunsaydı Hz. Muâz'a ona da mürâcaatı emrederdi.

«Eğer denecek olsa : «Fakat o (Muâz), «Allâh'ın Kitabıyla» dedi, Tevrat ta Allâh'ın kitabıdır (Tevrat'ı kastedmiş olamaz mı?)» Cevâbımız şudur : Daha önce de söyledik, mutlak olarak «Allâh'ın Kitabı» dendi mi, bu tâbirden sâdece ve sâdece Kur'ân-ı Kerim anlaşılır. Üstelik, bizden evvelki şeriat sâdece onların Mukaddes Kitaplarından ibâret değildir, tıpkı, islâm şeriatının, mukaddes kitabımız (Kur'ân)a münhâsır olmadığı gibi. Öyle ise, O'nun (A.S.), eskilerin bütün şer'î kaynaklarını araştırtmasını emretmesi gerekirdi.

«Diğer Delil : (Fıkıhî mezhepler husûsunda) Ashâb beyrinde fikir ayrılıkları olmuştur, onlardan her biri şahsî ictihâdlarda bulunmuştur. Her biri muhalifleri için değişik deliller getirdi. Fakat, bunlardan birinin, Peygamberimizden (A.S.) önceki ilâhî şeriatlerden birine baş vurduğuna dâir hiç bir rivâyet mevcût değildir, mesele ne olursa olsun kimse onlardan delil getirmedi, aramadı da.

«Eğer denirse ki : (Yahûdî ve Hıristiyanlara) kendi şeriatleri hakkında sorulmadı, zira bizim şeriatımıza göre, onların şehâdeti makbûl değildir. Cevâbımız Şudur : Onların kitapları muharref olduğu için şehâdetleri makbûl değilse, (bu kaanûnların sıhatini) tahkik imkânı mevcût değildir.

«Eğer Denecek Olursa : Eski ilâhî kaanûnlar, kendi şeriatimizde (Kur'ân ve Hadis) zikredilmiş bulunan kısım olduklarını göstermektedirler. Cevâbımız Şudur : Şeriatımızda zikredilmeyen kısmı aramak ve bu hükümleri tatbik edebilmek için onu onların (Yahûdî ve Hıristiyan) islâma girenlerinden sormak gerekti, kimse bunu yapmadı.

Diğer Delil : Eğer Peygamberimiz (A.S.) kendisinden önceki şeriatâ tâbi bulunsaydı, İslâm şeriatının tamâmı kendisine izâfe edilmezdi, tıpkı islâm şeriatı ashaptan birine izâfe edilmediği gibi,

hattâ bu sahâbî bir fikir beyânetmiş ve içtihâdda bulunmuş olsa bile. Zira hüküm istinbâtındaki kuyâs Hz. Peygamber'den (A.S.) istifâde etmiştir.

«Diğer Delil : Hz. Mûsâ'dan önceki şeriat kayboldu, ona ulaşmak mümkün değildir. Hz. Mûsâ'nın şeriatı da Hz. İsâ tarafından ilga edildi. Hz. Peygamber'in (A.S.), Hz. İsâ'nın (A.S.) şeriatına tâbî olması da câiz değil, çünkü bunun aksine icmâ mevcut. Zira âlimler dört farklı fikir ileri sürdüler : Bir grup, Peygamberimizin (A.S.) hiçbir eski şeriata tâbî olmadığını kabûl eder. Bir başka grup, O'nun (A.S.) bütün eski peygamberlerin şeriatlerine tâbî olduğunu, diğer bir grup Hz. İbrâhim'in (A.S.) şeriatına, son bir grup da Hz. Mûsâ'nın (A.S.) şeriatına tâbî olduğunu söylemiştir. Fakat kimse Hz. İsâ'nın şeriatına tâbî olduğunu iddia etmemiştir. Allâh bu peygamberlerin hepsine salât u selâm etsin.

«Bu fikre muhâlif olan, şu kaydedeceğimiz husûstan kendine delil getirmektedir : Onun delili Cenâb-ı Hakk'ın şu kelâmıdır : «Onlar (o peygamberler) Allâh'ın hidâyet ettiği kimselerdir. O hâlde sen de onların gittiği doğru yolu tutup ona uy» (23). Onların şeriatı, onların «doğru yolu»nun (hidâyet) bir parçasıdır, öyle ise onlara uymak bize bir vecîbedir. Cevâbımız : Allâh bu âyette, bütün peygamberlere izâfe edilen hidâyet (doğru yol) mevzuunda emirde bulunmuştur. Bundan maksad, Allâh'ın birliği (tevhîd), Allâh için yapılan ibâdet, ilâhî risâletin tebliği sırasında karşılaşacak eziyete tahammüldür. İşte bu sebeple Cenâb-ı Hakk : «O hâlde (Habîbim) peygamberlerden âzîm sâhipleri olanların sabrettikleri gibi sen de sabret» (24) buyurmaktadır. Şer'î Kaanûnlara gelince peygamberler bu mevzûda birbirlerine benzemezler, öyle ise onların hepsini farklı şartları içerisinde takip etmek mümkün değildir.

«O, Cenâb-ı Hakk'ın şu kelâmından da delil çıkarmaktadır : «Şüphesiz ki Tevrat'ı biz indirdik ki onda bir hidâyet, bir nûr vardır. Kendisini (Allâh'a) teslim etmiş olan (İsrâil) peygamberler (i), Yahûdiler (e âid dâvâlarda) onunla hükmeder(ler)di (25).

(23) En'âm 6, 90.

(24) Ahkaaf 46, 35.

(25) Mâide 5, 44.

Bundan, Tevrat'ın peygamberlerin onunla amel etmeleri için indirildiği anlaşılmaktadır. İmdi, Peygamberimiz de (A.S.) onlardan biridir. Cevâbımız : Bundan maksadın İsrâil peygamberleri olması mümkündür. Zira Hz. Mûsâ'dan (A.S.) önce gelenler bunu yapmayacaklarına göre bu, bütün peygamberlere tatbik edilemez. Ondan sonra gelenler de, meselâ Hz. İsâ ve Peygamberimiz (A.S.) tatbik edemezler. Ayrıca, şeriatımız, Tevrat'ın birçok hükümlerini neshetti. Meselâ ... (kelime okunmadı) vs. gibi.

«Bir Diğer Cevâp : Bu âyet, zâhire göre, bütün peygamberlerin Tevrat'ı tatbik etmelerini istemektedir ki, bu durum da, bütün peygamberlerin uyabilmeleri için, emrin, Allâh'ın birliği, ilâhî risâletin tebliğ edilmesi istikaametinde anlaşılmasını gerektirmektedir. Şer'î hükümlere gelince, Tevrat'ın ihtivâ ettiği hükümlerde bütün peygamberler ittifak edemezler, zira bâzı peygamberler Tevrat'ta bulunan hükümleri neshettiler.

«O, Cenâb-ı Hakk'ın şu kelâmından da delil çıkarmaktadır : «Sonra (habîbim) sana, muvahlid müslüman olarak İbrahim'in dinine uy, O, hiçbir zaman müşriklerden olmadı» diye vahyettik» (26).

«Cevâbımız : Din (millet) kelimesi dinin esâsına tatbik edilebilir : Allâh'ın birliği (tevhîd), ibâdetle ihlâs gibi, teferrûâta değil, Bu sebeple eğer Ahmed İbnu Hanbel'in, Ebû Hanîfe'nin, Şâfiî'nin densesydi bunlardan onların (fikhî) mezhepleri anlaşılacaktı. Hakikat-ı hâlde biz, «Ahmed İbnu Hanbel'in ve Ebû Hanîfe'nin dinleri aynı şey değildir diyemeyiz. Bu sebeple aynı âyetin sonunda : «O hiçbir zaman müşriklerden olmadı» denmektedir (26). Diğer taraftan, Hz. İbrahim'in (A.S.) dîni çoktan tebliğ edilmez olmuştu, bu durumda imkânsızın emredilmesi câiz değildir.

«O, Cenâb-ı Hakk'ın şu kelâmından da delil çıkarmaktadır : «Nûh'a, ondan sonraki peygamberlere vahiy ettiğimiz... gibi (Habîbim) şüphesiz sana da vahyettik» (27). Burada «gibi» kelimesinin mânâsı «diğer peygamberlere vahyettiğimiz şeyden» demektir.

«Cevâbımız : Biz bu tefsiri kabûl etmeyiz; buradaki mânâ. Cenâb-ı Hakk Peygamberimiz'e (A.S.) niçin vahiyde bulunuyor diye

(26) Nahl 16, 123.

(27) Nisâ 4, 163.

hayrete düşenin hayretini gidermeye râcidir. Bu, tıpkı : «Nasıl oluyor da öyle biri seninle muhâverede bulunur? diye soruldukta, diğerinin : «falanca ve falanca da seninle muhâvere yapmıştır» şeklinde cevâp vermesi gibidir. Bu durumda «gibi» kelimesi «şeyden» mânâsına gelmez. Üstelik, şâyet bu âyet «diğer peygamberlere vahyettiğimiz şeyden» mânâsını tazammun etseydi bile, bu «Al-lâh'ın birliği»ni ve buna müteallik olan şeyi ifâde edecektir. Dahası var : bu, Cenâb-ı Hakk'ın onu, bidâyettenberi, ondan başkasına vahyettiği aynı şeye tâbi kıldığı mânâsı çıkacaktır (28). (Elyazmasında metin muğlak).

«O, Cenâb-ı Hakk'ın şu kelâmından delil çıkarır : O, «dini doğru tutun, onda tefrikaya düşmeyin» diye (asl-ı dinden hem Nüh'a tavsiye ettiğini, hem sana vahyettiğimizi, hem İbrahim'e, Mûsa'ya ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi sizin için de şeriat yaptı. Senin kendilerini dâvet etmekte olduğun (bu) şey müşreklerin üzerinde büyüdü (ağır geldi). Allâh kimi dilerse buna onu seçip çeker, (ancak kendisine itaatla) dönmekte olanları buna muvaffak eder» (29).

«Cevâbımız : Bu âyette «din» tâbiri Allâh'ın birliğini (tevhîd), (imânda ihlâs ve ilâhî risâletin teblîğini ifâde eder, ahkâm-ı feriyeyi değil. Bu sebeple Ahmed İbnu Hanbel'in dini, Şâfiî'ninkinden farklıdır denemez, aksine (fıkhi) mezhep demek gerekecektir. Bu aynı sebepten dolayı bizzat âyet-i Kerîme «dini doğru tutun, onda tefrikaya düşmeyin» diye tasrîhte bulunmaktadır. Diğer ahkâma gelince, peygamberlerin şeriatleri birbirinin aynısı değildir, aksine farklıdır, ve hattâ bir kısmı diğer bir kısmını neshetmiştir. Öte yandan, eğer bu âyet, bu âlimlerin söylediklerini yâni, Peygamberimizden önceki ilâhî şeriatleri bildirme durumunda ise o, Hz. Peygamber'in (A.S.) bidâyetten itibaren Allâh'ın kitâbında vahyedilmiş olana, yeni bir emirle uymak zorunda olduğunu bildirmesi gerekir.

«O, Cenâb-ı Hakk'ın şu kelâmından delil çıkarır : «Biz onda (Tevrat'ta) onların (Yahûdîlerin) üzerine (şunu da) yazdık : Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılık-

(28) Elyazmada, önceki satırın tekrarı ve müteakip paragrafın son satırının yer değiştirmesi mevzûbahis. Şu hâlde burada birşeyler noksan.

(29) Suarâ 42, 13.

tır. Hülâsa bütün) yaralar birbirine kısastır. Fakat kim bunu (bu hakkını) sadaka olarak bağışlarsa o, kendisine (günâhına) keffâret (onun yargılanmasına vesîle) dir. Kim Allâh'ın indirdiği (ahkâm) ile hükmetmezse onlar zâlimlerin tâ kendileridir» (30). (Bu bir hatırlatmadır) ve bize buna uymayı emretmemektedir, buna rağmen biz onunla amel ederiz, zirâ âyetin sonunda şöyle buyrulur : «Kim Allâh'ın indirdiği (ahkâm) ile hükmetmezse onlar zâlimlerin tâ kendileridir». Bu ziyâde, bu kısas hükmüne uymaya Allâh'ın bizi icbâr ettiğini ifade eder. Bu gösterir ki ... (Elyazması bozuk ve burada şöylesi bir noksanlık var :) «Cevâp : benzeri tavzîhler Kur'ân'da bizimle ilgili olarak mevcuttur». Şu hâlde biz bu âyeti (Mâide sûresinin 45. âyeti) tatbîk etmiyoruz, fakat biz başka âyetle hükmediyoruz : «Herhangi bir cezâ ile mukabele edecek olursanız ancak size revâ görülecek ukûbetin misillemesiyle cezâ yapın Sabr ederseniz andolsun ki, bu, tahammül edenler için elbet daha hayırlıdır» (31). Kezâ şu âyetle hükmediyoruz : «Ey sâlim akıl sâhipleri, kısasta sizin için (umûmi) bir hayat vardır...» (32). Keza şu âyetle amel ediyoruz : «... Onun için kim sizin üzerinize saldırırsa siz de, tıpkı onların üstünüze saldırdıkları gibi, ona saldırın» (33).

«O, şu keyfiyetten de delîl çıkarır : Hz. Peygamber (A.S.) bi'ssetta önce kendinden evvelki ilâhî şeriate tâbi idi, sonra risâletle vazifelendi, o, bunu kendi şeriatı içerisinde nakletmek istemedi. Bu da gösterir ki eski şeriat onun için berdevâmdir.

«Elcevâp : Biz bu iddiayı kabûl etmiyoruz ve buna daha önce de temâs ettik.

«O, nihâyet, bir peygamberin gelişinin kendisinden önce gelmiş olan şeriatlere aykırı olmayacağı keyfiyetinden de delîl çıkarır ve tezâdla (nesh) karşılaşmayan her şeriat, bizim şeriatımızın bir parçası olarak berdevâm olmalıdır der.

Elcevâp : Hakîkaten (bu kelime, elyazmasında anlaşılması güç bir hâldedir, belki de :) «gelişi» kendinden önce gelene tezâd teşkîl etmez, değildir... (elyazmasında anlaşılması güç bir hâldedir, belki

(30) Mâide 5, 45.

(31) Nahl 16, 126.

(32) Bakara 2, 179.

de :) «kendisi için mecbûrî». Şu hâlde her kim, eski peygamberlerin şeriatının o'nu (A.S.) iobâr ettiğini iddia ederse, şu veya bu eski şeriatın bizi uymaya mecbûr ettiğini gösteren delil bulması gerekir, falan veya filan hükümlerin neshedildiğine ve bize tatbik edilmediğine dâir delil gerekmez (Elyazmada metin çok karanlık). Eski şeriatlerin bizim için de şeriat olduğunu isbatlayacak yegâne yol budur»

NOT : Bu eserin, sâdece tek nüsha olan Şam nüshasına mâlikiz. Bu nüshanın yazısı güzel olmakla berâber metin sıkça bize, müstensihin ihmâl ve cehâletini aksettiriyor. Her ne kadar kastedilen mânâ tahmîn edilebiliyorsa da daha iyi bir elyazmasının keşfini ve iyi bir tabını beklemek gerekmektedir.

Hanefî Fakihler :

Eski peygamberlerin şeriatları mevzûunda biz diğeri iki metne daha sâhibiz. Biri, Ebû Bekr el-Cessâs er-Râzî'nin (vefat 370 H.) Usûlu'l-Fıkh'ı, diğeri de Ebû Zeyd ed-Debûsî'nin (v. 430 H.) Takvîmu'l-Edillesi'dir. Her ikisi de en büyükler ve en eskiler arasında yer alırlar, ikisi de Hanefîdirler. Bilhassa Cessâs'ın metni uzundur. Fakat biz daha önce Sarahsî ve Pezdevî'nin metinlerini verdiğimiz için, bir de aynı delillerin tekrârı, ve «âlimler arasında ihtilâf var» tasrihi yer aldığı için, eserleri henüz basılmamış olan bu iki Hanefî âlimin metinlerinin tercümesini vermiyoruz. Her iki eser de basılmamıştır. İstanbul Elyazmalarına sâhibiz. Bir başka fırsatta onların (farnsızcaya) tercümesini ümîd ediyoruz.